

**Οδηγίες για τη διδασκαλία της
Νεοελληνικής Λογοτεχνίας
στη Β' Λυκείου**

Ομάδα εργασίας:

Βενετία Αποστολίδου (συντονίστρια)

Βασίλης Βασιλειάδης

Ειρήνη Γαμβρού

Αγάθη Γεωργιάδου

Νικολίνα Κουντουρά

Γρηγόρης Πασχαλίδης

Ελένη Χοντολίδου

Θεσσαλονίκη 2012

Οδηγίες για τη διδασκαλία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στη Β' Λυκείου

Βασικός σκοπός των διδακτικών προτάσεων που ακολουθούν είναι η συνέχεια των διδακτικών πρακτικών που ξεκίνησαν κατά το σχολικό έτος 2011-12 στην Α' Λυκείου στο πλαίσιο του νέου Προγράμματος Σπουδών. Καθώς, για λόγους ανεξάρτητους από τη βούλησή μας, δεν στάθηκε δυνατή η έγκαιρη σύνταξη ενός νέου ΠΣ για τη Β' Λυκείου, η ομάδα σχεδιασμού του νέου ΠΣ για το μάθημα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στη Β' Λυκείου θεωρεί καθήκον της να προτείνει στην εκπαιδευτική κοινότητα έναν τρόπο διδασκαλίας της λογοτεχνίας στη Β' Λυκείου ο οποίος να συνάδει με το ΠΣ της Α' Λυκείου αλλά ταυτόχρονα να μην είναι αντίθετος προς το ισχύον ΠΣ.

Προσαρμοζόμενοι λοιπόν στη μεταβατική φάση την οποία διανύουμε και βασιζόμενοι κυρίως στα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* της Β' Λυκείου δημιουργήσαμε τρεις διδακτικές ενότητες: α) Λογοτεχνικοί χαρακτήρες β) Ποιητικές φωνές γ) Κοινωνικές αναπαραστάσεις στη ρεαλιστική νεοελληνική πεζογραφία. Παρακάτω αναπτύσσονται οι τρεις αυτές διδακτικές ενότητες με τη μορφή ανοικτών σεναρίων, τα οποία δίνουν μόνον το γενικό περιγράμμα της σκοποθεσίας και των δραστηριοτήτων των μαθητών. Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να πάρουν ως αφετηρία τις διδακτικές αυτές προτάσεις και να δημιουργήσουν τα δικά τους σενάρια κάνοντας τις αναγκαίες προσαρμογές και επιλογές.

Οι προτεινόμενες διδακτικές ενότητες επιλέχθηκαν με βάση τις παρακάτω αρχές και κριτήρια. Το ΠΣ της Α' Λυκείου για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας επεδίωκε να αποτελέσει τη γέφυρα ανάμεσα στο νέο ΠΣ της λογοτεχνίας του Γυμνασίου και σε όσα θα ακολουθήσουν στις δύο τελευταίες τάξεις του Λυκείου, στις οποίες ο σκοπός είναι οι μαθητές να εμβαθύνουν στη γνώση και στην εξοικείωσή τους με τη λογοτεχνία. Στη Β' Λυκείου λοιπόν εμβαθύνουμε προς τρεις κατευθύνσεις: α) δίνουμε έμφαση και αναλύουμε βασικά στοιχεία του πεζού και του ποιητικού λόγου όπως είναι οι λογοτεχνικοί χαρακτήρες και οι ποιητικές φωνές, β) αναπτύσσουμε τις γνώσεις γύρω από τα λογοτεχνικά κινήματα (εδώ του ρεαλισμού και του νατουραλισμού) και γ) διερευνούμε την εξέλιξη της νεοελληνικής λογοτεχνίας (εδώ τη μετάβαση από το ηθογραφικό διήγημα στο κοινωνικό μυθιστόρημα). Εμβάθυνση, σε ένα πιο θεωρητικό επίπεδο, σημαίνει για μας να κατανοήσουν και να βιώσουν οι μαθητές ότι η λογοτεχνία πηγάζει από και μιλά τόσο για την ατομική ύπαρξη και την υποκειμενικότητα όσο και για την κοινωνία και τα προβλήματά της. Μέσα από τους δύο αυτούς πόλους, επιδιώκουμε οι μαθητές να εκφράσουν την ατομικότητά τους αλλά και να προβληματιστούν κριτικά γύρω από τις αναπαραστάσεις της κοινωνίας που δημιουργούν τα κείμενα.

Οι διδακτικές προτάσεις με μορφή ανοικτών σεναρίων που ακολουθούν υπογράφονται από τους συντάκτες τους αλλά όλες είναι αποτέλεσμα ζυμώσεων και γόνιμων ανταλλαγών ολόκληρης της ομάδας σχεδιασμού.

Λογοτεχνικοί χαρακτήρες

Δημιουργοί: Βενετία Αποστολίδου & Ειρήνη Γαμβρού

Προτεινόμενη διάρκεια: 14 διδακτικές ώρες

Εισαγωγή

Στο πρώτο δίμηνο του σχολικού έτους προτείνουμε να ασχοληθούν οι μαθητές με τους λογοτεχνικούς χαρακτήρες. Οι λογοτεχνικοί χαρακτήρες αποτελούν το θεμέλιο λίθο κάθε αφήγησης. Είναι πραγματικά αξιοθαύμαστο πώς η λογοτεχνία δημιουργεί με λέξεις ανθρώπινους τύπους που μας φαίνονται τόσο ζωντανοί, τόσο γοητευτικοί και ασκούν επάνω σε μας, τους αναγνώστες, μεγάλη επίδραση λόγω της ταύτισής μας μαζί τους ή/και της κριτικής απόστασης από αυτούς. Οι λογοτεχνικοί χαρακτήρες σχετίζονται με όλες τις κατασκευαστικές όψεις ή τα χαρακτηριστικά περιεχομένου του κειμένου ενώ η αρτιότητα της κατασκευής τους αποτελούσε πάντα ένα από τα σπουδαιότερα κριτήρια ποιότητας του λογοτεχνικού έργου. Η παρούσα διδακτική ενότητα σιοπεύει να εμβαθύνει στους λογοτεχνικούς χαρακτήρες σε αφηγηματικά κείμενα, να αναδείξει τη γοητεία που αναδίδουν και να δώσει τη δυνατότητα στους μαθητές να ανακαλύψουν τους τρόπους με τους οποίους η λογοτεχνία εμβαθύνει στους ίδιους τους ανθρώπινους χαρακτήρες, στην ατομική ζωή και στις ανθρώπινες σχέσεις.

Αν δεχθούμε ότι το λογοτεχνικό κείμενο αναπαριστά μια πτυχή της ζωής σε ένα ορισμένο ιστορικό συγκείμενο, ο χαρακτήρας διέπεται από συνέπεια προς αυτό το συγκείμενο, ανεξάρτητα από το αν η ιστορία είναι φανταστική ή πραγματική. Τα λόγια του χαρακτήρα αποκαλύπτουν αυτή τη συνέπεια. Μιλάει, δηλαδή, με τρόπο σύμφωνο με την ηλικία, το φύλο, την εθνικότητά του, την κοινωνική τάξη, τη μόρφωση που φαίνεται ή λέγεται ότι έχει και το χώρο που ζει. Εκτός από τα ίδια του τα λόγια, η περιγραφή, ο διάλογος και η αφήγηση είναι τα μέσα με τα οποία σκιαγραφούνται και άλλες πτυχές της δράσης του. Παίρνει καταρχάς ένα όνομα το οποίο, καθώς η ανάγνωση εξελίσσεται, ταυτίζεται όλο και περισσότερο με το πρόσωπο και υπογραμμίζει χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του, τη σχέση του ή την αντίθεσή του με ιδέες ή γεγονότα.

Η περιγραφή της εξωτερικής του εμφάνισης συνδέει τον εξωτερικό με τον εσωτερικό κόσμο του χαρακτήρα. Τα χαρακτηριστικά του, εξωτερικά και εσωτερικά, συνεισφέρουν στην πειστική διαμόρφωση της πολιτισμικής συνθήκης μέσα στην οποία ζει. Διαμορφώνεται επομένως, από την αφήγηση, μια δυναμική, διαλεκτική σχέση ανάμεσα στους λογοτεχνικούς χαρακτήρες και στην ιστορική και κοινωνική πραγματικότητα που απεικονίζεται. Η κατασκευή των πρώτων καθορίζει αλλά και καθορίζεται από την αναπαράσταση της δεύτερης.

Ο χρόνος, ως διάσταση της πραγματικότητας, γίνεται κατανοητός μέσω της ταυτοτικής εξέλιξης του χαρακτήρα. Από αυτήν την εξέλιξη, όπως φαίνεται στη συμπεριφορά, στα λόγια και στον τρόπο ζωής του χαρακτήρα, προκύπτουν συμπεράσματα για το πώς ο χαρακτήρας εννοεί την εξέλιξη, αλλά και για τις κοι-

ωνικές συνθήκες όπως αυτές διαφοροποιούνται κατά τη διάρκεια της πορείας της ζωής του και βέβαια επηρεάζουν τη διαμόρφωσή του. Τυχόν αναδρομικές αφηγήσεις αποκαλύπτουν το παρελθόν των χαρακτήρων, ενώ το παρόν τους φαίνεται από την ένταξη ή την περιθωριοποίησή τους στο πλαίσιο των πολιτισμικών και κοινωνικών συνθηκών στις οποίες δρουν. Έτσι, δίνεται χρονικό βάθος στην αφήγηση, αλλά και δημιουργείται η εντύπωση στον αναγνώστη ότι τους γνωρίζει μια ζωή.

Το γνωστό θεωρητικό ερώτημα «ποιος μιλάει και ποιος βλέπει» έχει και εδώ τη θέση του καθώς η εσωτερική εστίαση συνδέει το χαρακτήρα με την οπτική γωνία από την οποία παρουσιάζονται τα γεγονότα. Η παρουσίαση της ιστορίας από την οπτική του χαρακτήρα, ειδικά στις περιπτώσεις που ο χαρακτήρας έχει υπάρξει πρωταγωνιστής της ιστορίας που αφηγείται, κάνει την αφήγηση ρεαλιστικότερη, καθώς δίνει την εντύπωση της εξομολόγησης προς τον ίδιο τον αναγνώστη. Από την άλλη πλευρά, η παντογνωστική εστίαση έχει άλλους περιορισμούς, αλλά και πλεονεκτήματα, καθώς επιτρέπει περισσότερους συσχετισμούς και πληροφορίες, ειρωνεία και κριτική.

Θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει πως ο χαρακτήρας είναι ένα απλό δημιούργημα της πλοκής. Ωστόσο, πρόκειται ασφαλώς για αλληλεπίδραση: το λογοτεχνικό κείμενο κερδίζει το στοίχημα όταν οι χαρακτήρες, λειτουργούν βέβαια σύμφωνα με την πραγματικότητα που αυτό αναπαριστά, αλλά ταυτόχρονα η δική τους εσωτερική (ψυχολογική και ιδεολογική) δομή δημιουργεί γεγονότα και ωθεί την πλοκή προς μια ορισμένη κατεύθυνση.

Βεβαίως, ο αναγνώστης παίζει σοβαρό ρόλο στην ύπαρξη του χαρακτήρα διότι τον αναπαριστά στη συνείδησή του με βάση τις γνώσεις και τις εμπειρίες του και τον αποδίδει, αν χρειαστεί, με το λόγο. Ο αναγνώστης, διαβάζοντας το κείμενο, προσλαμβάνει τον ήρωα, τον αξιολογεί δηλαδή και τον αποδέχεται ή όχι, ανάλογα με τον πολιτισμό και το προσωπικό του αξιακό σύστημα. Η ανάγνωση αποκαλύπτει βαθμιαία τα χαρακτηριστικά –εξωτερικά και ψυχικά– του ήρωα. Θα έλεγε λοιπόν κανείς ότι ο ήρωας είναι ένα κατασκευάσμα από λέξεις μέχρι τη στιγμή της ανάγνωσης, οπότε παίρνει σάρκα και οστά. Στη συνέχεια ο αναγνώστης παίρνει, διαδοχικά ή εναλλακτικά, θέσεις ταύτισης, απόστασης, κριτικής ή απόρριψης. Μέσα από τη διαδικασία αυτή απολαμβάνει, γνωρίζει τον εαυτό του και διαμορφώνει την ταυτότητά του.

Ποια θα μπορούσε να είναι η διδακτική αξιοποίηση των λογοτεχνικών χαρακτήρων; Τα παιδιά διαβάζοντας τα λογοτεχνικά κείμενα συμβαίνει να ταυτίζονται ή όχι με τους χαρακτήρες σε μεγαλύτερο βαθμό από τους ενήλικες. Όσο πιο «αληθινός» είναι ο χαρακτήρας τόσο περισσότερο επηρεάζει τη σκέψη, τη ζωή ενός παιδιού και διατηρείται στη μνήμη. Η λέξη αληθινός κλείνεται σε εισαγωγικά για να δηλώσει το χαρακτήρα που ανταποκρίνεται περισσότερο στην πραγματικότητα του ίδιου του παιδιού, άρα είναι ζήτημα πρόσληψης του κειμένου σε κάθε εποχή. Η εμπάθυνση στους λογοτεχνικούς χαρακτήρες και στους τρόπους κατασκευής τους βοηθά τον μαθητή-αναγνώστη να κατανοήσει τη δική του πορεία και εξέλιξη σε σχέση με τους άλλους παράγοντες του περι-

βάλλοντος που ήδη αναφέρθηκαν, να διαμορφώσει την ταυτότητά του δια της αφήγησης, να γίνει ο *χαρακτήρας-πρωταγωνιστής της δικής του ιστορίας*.

Τέλος, η σχέση της «ιστορίας της ζωής» αφενός με μορφές τέχνης που απεικονίζουν στιγμιαία τη μορφή του υποκειμένου όπως η φωτογραφία, το πορτρέτο και, αφετέρου, με κειμενικά είδη περισσότερο πραγματολογικά όπως το βιογραφικό σημείωμα ή το απομνημόνευμα τα οποία έχουν ως κύριο σκοπό τους την απεικόνιση της πορείας μιας ζωής, την εξέλιξη ενός χαρακτήρα είναι διαστάσεις που μπορούν να αξιοποιηθούν.

Στόχος της διδακτικής ενότητας είναι να συσχετιστεί καταρχήν η εξέλιξη του λογοτεχνικού χαρακτήρα μέσα στο λογοτεχνικό σύμπαν με την ταυτοτική εξέλιξη που έχει ο καθένας από μας –άρα και ο μαθητής– στην πορεία της ζωής και να συνδεθεί η εξέλιξη αυτή με δευτερεύοντα νήματα όπως η ιστορική στιγμή, οι νέες μορφές επικοινωνίας, η εξωτερική εμφάνιση ή άλλες μορφές τέχνης. Ενδιαφέρον στοιχείο θα είναι να προβληματιστούν οι μαθητές για τους τύπους των χαρακτήρων, συζητώντας τους λόγους που τους κάνουν να αποδώσουν στον καθένα ποιότητες όπως «σφαιρικός»/«δυναμικός» και «επίπεδος»/«στατικός» χαρακτήρας, «κεντρικός» χαρακτήρας και χαρακτήρας «δορυφόρος», χαρακτήρας «τύπος», χαρακτήρας «καρικατούρα», «θετικός/αρνητικός ήρωας» και «αντιήρωας», ατομικός ή συλλογικός χαρακτήρας.¹ Οι παραπάνω όροι είναι πάντως σχετικοί και δε μπορούν να αποδώσουν τις άπειρες παραλλαγές και διαβαθμίσεις των λογοτεχνικών χαρακτήρων. Διότι, η συζήτηση περί λογοτεχνικών χαρακτήρων είναι τελικά συζήτηση για το ίδιο το άτομο και τις ανθρώπινες σχέσεις.

Σκοποθεσία

Με τη διδασκαλία του σεναρίου επιδιώκουμε οι μαθητές και οι μαθήτριες:

- ✓ Να κατανοήσουν οι μαθητές τη σημασία που έχει η κατασκευή του λογοτεχνικού χαρακτήρα για ένα αφηγηματικό κείμενο.
- ✓ Να συνειδητοποιήσουν την ιστορικότητα του λογοτεχνικού χαρακτήρα, δηλαδή την αλληλεπίδραση του χαρακτήρα με τον κόσμο μέσα στον οποίο δρα.
- ✓ Να κατανοήσουν ότι ο χαρακτήρας μπορεί (ή όχι) να εξελίσσεται καθώς ξετυλίγεται ο αφηγημένος χρόνος.
- ✓ Να συνειδητοποιήσουν τη διαφορά του συγγραφέα, του αφηγητή και του χαρακτήρα. Ο χαρακτήρας, *ακόμη και αν το κείμενο είναι αυτοβιογραφικό*, δρα ως ανεξάρτητη προσωπικότητα.
- ✓ Να συσχετίσουν την οπτική γωνία από την οποία παρουσιάζεται η ιστορία με τον χαρακτήρα.
- ✓ Να κατανοήσουν ότι οι λογοτεχνικοί χαρακτήρες μπορεί να εκφράζουν κοινωνικά στερεότυπα.
- ✓ Να γνωρίσουν τα είδη των λογοτεχνικών χαρακτήρων.

¹ Περιγραφή και ανάλυση των διαφόρων ειδών χαρακτήρων βλ. Κουράκη (2008) και Παπατωνάνης & Κωτόπουλος (2011).

- ✓ Να δουν τον δικό τους εαυτό ως χαρακτήρα μιας ιστορίας ζωής.

Δεξιότητες

Με την ολοκλήρωση της διδασκαλία του σεναρίου επιδιώκουμε οι μαθητές και οι μαθήτριες να είναι σε θέση:

- ✓ Να επισημαίνουν οι μαθητές τον κεντρικό χαρακτήρα του αφηγήματος και να εντοπίζουν τυχόν δορυφόρους-χαρακτήρες που δεν έχουν τη δυναμικότητα του κεντρικού χαρακτήρα, αλλά βρίσκονται στο κείμενο για να τονίσουν την ύπαρξή του. Αυτοί οι δορυφόροι μπορεί να είναι άλλοι άνθρωποι, τόποι, αντικείμενα, ζώα κ.ο.κ.
- ✓ Να διακρίνουν λέξεις-κλειδιά που καταδεικνύουν τα εξωτερικά αλλά και ψυχολογικά ή ιδεολογικά χαρακτηριστικά των ηρώων και τυχόν εξέλιξη αυτών των χαρακτηριστικών.
- ✓ Να αναγνωρίζουν τις αφηγηματικές τεχνικές με τις οποίες αποδίδονται τα προηγούμενα χαρακτηριστικά.
- ✓ Να ερμηνεύουν τις συμπεριφορές των χαρακτήρων με βάση το ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο υπάρχουν και κινούνται.
- ✓ Να επισημαίνουν τυχόν θετικά ή αρνητικά σχόλια του αφηγητή σε σχέση με τις συμπεριφορές του χαρακτήρα.
- ✓ Να συσχετίζουν άλλες μορφές τέχνης, όπως η φωτογραφία, το πορτρέτο και το γλυπτό, με την κατασκευή του χαρακτήρα στη λογοτεχνία.
- ✓ Να αναζητούν τα αυτοβιογραφικά στοιχεία που δομούν το λογοτεχνικό χαρακτήρα.

Περιεχόμενο (ενδεικτικά και με επιλογή από τον διδάσκοντα)

ΚΝΑ Β' Λυκείου

Γεωργίου Βιζυηνού, «Ποίος ήτον ο φονεύς του αδελφού μου».

Γεωργίου Βιζυηνού, «Μοσιώβ Σελήμ»

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, «Η Φόνισσα»

Σε ψηφιακή μορφή: <http://www.snhell.gr/anthology/writer.asp?id=33>

Ιωάννης Κονδυλάκης, «Ο Πατούχας»

Γρηγόριος Ξενόπουλος, «Στέλλα Βιολάντη»

Κωνσταντίνος Θεοτόκης, «Κατάδικος»

Νίκος Καζαντζάκης, «Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά»

Κοσμάς Πολίτης, «Στου Χατζηφράγκου»

Γιάννης Μπεράτης, «Το πλατύ ποτάμι»

Γιώργος Θεοτοκάς, «Αργώ»

Άγγελος Τερζάκης, «Ταξίδι με τον Έσπερο»

Μιχ. Καραγάτσης, «Γιούγκερμαν»

ΚΝΑ Α' Λυκείου

Δημήτριος Βικέλας, «Ο παπα-Νάρκισσος»

ΚΝΑ Γ' Λυκείου

Δημήτρης Χατζής, «Ο Σιούλας ο Ταμπάκος»

Μάριος Χάκκας, «Το φαράκι της γυάλας»

Ρέα Γαλανάκη, «Ο βίος του Ισμαήλ Φερικ πασά»

Λογοτεχνία θεωρητικής κατεύθυνσης

Γεώργιος Βιζυηνός, «Το αμάρτημα της μητρός μου»

Σε ψηφιακή μορφή:

http://www.snhell.gr/anthology/content.asp?id=485&author_id=74

Άλλα προτεινόμενα κείμενα:

Μάρω Δούκα, *Η αρχαία σκουριά*, 1979

Αλέξανδρος Κοτζιάς, *Ιαγούάρος*, 1987

Πάυλος Μάτεσις, *Η μητέρα του σκύλου*, 1990

Ρέα Γαλανάκη, *Θα υπογράψω Λουί*, 1993

Ευγενία Φακίνου, *Το έβδομο ρούχο*, 1998

Μέθοδος

Στην αρχή η τάξη εργάζεται όλη μαζί προκειμένου να γίνουν κατανοητοί οι τρόποι προσέγγισης των λογοτεχνικών χαρακτήρων και το πλαίσιο προβληματισμού. Στη συνέχεια χωρίζεται σε ομάδες και κάθε ομάδα αναλαμβάνει ένα ή περισσότερα κείμενα. Σημειώνεται πως τα κείμενα των ανθολογίων που προτάθηκαν παραπάνω ανταποκρίνονται στις ανάγκες της θεματικής, ωστόσο είναι πολύ καλύτερο να διαβαστούν ολόκληρα (στη β' φάση) για να εισαχθούν οι μαθητές στην ουσία του ζητούμενου, δηλαδή στην κατανόηση της πλήρους πορείας της ζωής ενός λογοτεχνικού χαρακτήρα και των αφηγηματικών τρόπων με τους οποίους αυτός κατασκευάζεται.

Α' Φάση: Πριν από την ανάγνωση (2-3 διδακτικές ώρες)

Ένας τρόπος να ξεκινήσει ο προβληματισμός γύρω από τους ανθρώπινους, αρχικά, χαρακτήρες (προκειμένου να πάμε στη συνέχεια στους λογοτεχνικούς) είναι η παρατήρηση ζωγραφικών και φωτογραφικών πορτρέτων. Ζητούμε από τους μαθητές να φέρουν στην τάξη ζωγραφικά ή φωτογραφικά πορτρέτα από ποικίλες εποχές και πολιτισμούς. Ο ιστότοπος που μπορούν να επισκεφθούν για το σκοπό αυτό είναι:

Διαδικτυακή συλλογή έργων με μηχανή αναζήτησης. Λέξη-κλειδί portrait:

<http://www.wga.hu/index1.html>

Ζητούμε να παρουσιάσουν τους ανθρώπους που απεικονίζονται με βάση κάποιες από τις παρακάτω οδηγητικές ερωτήσεις:

- ✓ Ποια μπορεί να είναι η ηλικία, η χώρα (ή ο πολιτισμός), η κοινωνική τάξη, το επάγγελμα, ο χαρακτήρας, η συναισθηματική κατάσταση τη στιγμή της απεικόνισης;
- ✓ Πώς τεικμαίνονται τα παραπάνω με βάση το φόντο, το περιβάλλον, το χρώμα και το φωτισμό, το ντύσιμο, τη στάση του σώματος;
- ✓ Ποιο είναι το μήνυμα που προσλαμβάνει ή η συναισθηματική ανταπόκριση του θεατή στο συγκεκριμένο πορτρέτο;

Κατόπιν ζητούμε από τους μαθητές να επιλέξουν κάποιον λογοτεχνικό ή κινηματογραφικό ήρωα που θυμούνται και να τον περιγράψουν με βάση τις εξής ερωτήσεις:

- ✓ Τι τους έχει κάνει εντύπωση σ' αυτόν; Μπορούν να ανακαλέσουν στη μνήμη τους λεπτομέρειες της εμφάνισής του, πράξεις του ή συναισθηματικές καταστάσεις που τον χαρακτηρίζουν;
- ✓ Ποιο είναι το κοινωνικό ή ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτός τοποθετείται;
- ✓ Ο χαρακτήρας αυτός εξελίσσεται στο εν λόγω έργο; Να τον χαρακτηρίσουν ως «σφαιρικό»/«δυναμικό» ή «επίπεδο»/«στατικό».

Η παρουσίαση αυτή σκοπεύει να προκαλέσει μια πρώτη συζήτηση για τους λογοτεχνικούς χαρακτήρες. Είναι προφανές πως οι μαθητές δεν θα μπορούν να ανακαλέσουν πολλά στοιχεία γι' αυτούς από τη στιγμή που δεν έχουν διαθέσιμο το έργο αλλά μας δίνει την ευκαιρία να επισημάνουμε την επίδραση που έχουν οι μυθοπλαστικοί χαρακτήρες στους αναγνώστες/θεατές και να θέσουμε τις βάσεις για τις διακρίσεις στις οποίες υπόκεινται και τους καλλιτεχνικούς τρόπους με τους οποίους κατασκευάζονται.

Β' Φάση: Ανάγνωση-Παρουσίαση των κειμένων (8-10 διδακτικές ώρες)

Στην αρχή της φάσης αυτής η τάξη μπορεί να ασχοληθεί με ένα ή δύο κείμενα από το σχολικό ανθολόγιο. Μπορεί π.χ. να είναι του Κωνσταντίνου Θεοτόκη «Ο Κατάδικος» και του Γρηγορίου Ξενόπουλου, «Στέλλα Βιολάντη». Ζητούνται από τους μαθητές, ατομικά ή σε ζευγάρια, κάποιες από τις παρακάτω δραστηριότητες:

- ✓ Ποιος είναι ο κεντρικός χαρακτήρας ή οι κεντρικοί χαρακτήρες και ποιοι μπορούν να χαρακτηριστούν ως «δορυφόροι» τους, αυτοί δηλαδή οι οποίοι δεν συμβάλλουν στην εξέλιξη της πλοκής αλλά αναδεικνύουν τα χαρακτηριστικά των κεντρικών χαρακτήρων.
- ✓ Να επισημάνουν τις λέξεις-κλειδιά που μπορούν να προσδιορίσουν την εξωτερική εμφάνιση και τον εσωτερικό-υπαρξιακό κώδικα του χαρακτήρα, όπως αυτές παρουσιάζονται από την εξέλιξη της δράσης ή από καταστάσεις.
- ✓ Τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στους χαρακτήρες προκύπτουν από σταθερά επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές τους ή αποτελούν αντιδράσεις της στιγμής υπό το βάρος της εξέλιξης της πλοκής;
- ✓ Ποιες είναι οι ανθρώπινες σχέσεις στις οποίες εμπλέκονται οι χαρακτήρες και πώς αυτές επηρεάζουν τα χαρακτηριστικά που τους αποδίδονται;

Στη συνέχεια η τάξη χωρίζεται σε ομάδες και καθεμιά επιλέγει ένα ή περισσότερα κείμενα (εξαρτάται αν είναι ολόκληρο το έργο ή απόσπασμα). Κάθε ομάδα θα παρουσιάσει το κείμενό της, δίνοντας έμφαση στους λογοτεχνικούς χαρακτήρες, με οδηγό κάποιες από τις παρακάτω δραστηριότητες:

✓ Διάγραμμα των χαρακτήρων και των μεταξύ τους σχέσεων (μπορεί να έχει τη μορφή εννοιολογικού χάρτη, γενεαλογικού δέντρου ή όποιο άλλο σχήμα θεωρηθεί κατάλληλο να απεικονίσει τη θέση (κεντρική/περιφερειακή), το ρόλο και τις σχέσεις των χαρακτήρων.

✓ Έρευνα του ιστορικού/κοινωνικού πλαισίου που τίθεται ως φόντο και προσδιορισμός της ιδεολογικής εξέλιξης των χαρακτήρων σε σχέση με ένα κεντρικό προβληματισμό (κοινωνικό φαινόμενο, συνηθισμένη πρακτική). Για τη δραστηριότητα αυτή μπορούν να αναζητήσουν στο διαδίκτυο και να παρουσιάσουν φωτογραφικό υλικό που να απεικονίζει τυχόν ιστορικά γεγονότα που υπονοούνται ή αναφέρονται ρητά στο κείμενο καθώς και πληροφορίες για φιλοσοφικές/πολιτικές/κοινωνικές ιδέες που εκφράζουν οι χαρακτήρες. Αυτά μπορούν να παρουσιαστούν με λογισμικό παρουσίασης.

✓ Ανίχνευση και περιγραφή του χώρου ζωής του ήρωα με βάση όσα αναφέρονται στο κείμενο και τη φαντασία τους. Να αναζητήσουν στο διαδίκτυο εικόνες των υλικών στοιχείων της καθημερινότητας (ενδυμασία, εργαλεία) της εποχής στην οποία αναφέρεται το κείμενο. Το υλικό αυτό μπορεί να αποθηκευτεί στον υπολογιστή και να καταρτιστεί ένα λεύκωμα φωτογραφιών, με τη βοήθεια του προγράμματος Picasa, που να οπτικοποιεί τη ζωή του ήρωα όπως αυτή περιγράφεται στο κείμενο. Είναι προφανές ότι η οπτικοποίηση αυτή υλοποιείται ανάλογα με τις εντυπώσεις που έχει αφήσει το ανάγνωσμα στους μαθητές.

✓ Έμφαση στην εξέλιξη του ή των χαρακτήρων (αν είναι πολλοί μπορεί κάθε μέλος της ομάδας ή ανά ζεύγη να εργαστούν πάνω σε έναν χαρακτήρα) με επιλογή των σημείων και σκηνών του έργου όπου προ-οικονομούνται ή αποκαλύπτονται οι μετατοπίσεις του. Αναζήτηση των αιτιών της αλλαγής, της επίδρασης της αλλαγής στους άλλους χαρακτήρες και στην εξέλιξη της πλοκής. Στη δραστηριότητα αυτή πολύ βοηθητικές είναι τεχνικές δραματοποίησης όπως η καρτέλα των αποκαλύψεων, ο διάδρομος της συνείδησης (σε περιπτώσεις διλημμάτων), το debate (σε περιπτώσεις ιδεολογικών αντιπαραθέσεων μεταξύ των χαρακτήρων)².

✓ Στην περίπτωση που ο χαρακτήρας ταυτίζεται με κάποιο πραγματικό πρόσωπο είναι δηλαδή προϊόν ανάμειξης του πραγματικού με το φανταστικό, αναζητούν τα τυχόν αληθινά στοιχεία και τα διαχωρίζουν από τα μυθοπλαστικά. Τον πραγματικό βίο και την πολιτεία του ιστορικού προσώπου τα αποδίδουν με τη συγγραφή βιογραφικού σημειώματος.

✓ Συγγραφή σελίδων ημερολογίου των ηρώων, συγγραφή επιστολών ανάμεσα σε ήρωες, συγγραφή μέρους της ιστορίας με άλλον αφηγητή ή άλλη εστίαση. Μετατροπή διαλογικών μερών σε αφηγηματικά, αφαίρεση περιγραφικών με-

² Βλ. τον Οδηγό για τον εκπαιδευτικό του νέου ΠΣ για τη Λογοτεχνία του Γυμνασίου στο ψηφιακό σχολείο.

ρών, εγριβωτισμό εσωτερικών μονολόγων. Οι δραστηριότητες αυτές δημιουργικής γραφής αποσκοπούν στη συνειδητοποίηση των αφηγηματικών μέσων με τα οποία συγκροτούνται οι χαρακτήρες του κειμένου. Είναι πιθανόν, όταν αυτά αλλάζουν, να αλλάζουν και οι χαρακτήρες και να μετατρέπονται από σφαιρικοί σε στατικοί ή το αντίστροφο.

✓ Δημιουργία ψηφιακής ιστορίας η οποία μπορεί να πάρει τρεις μορφές: α) ο αφηγητής (μαθητής) επικεντρώνει σε έναν χαρακτήρα και ξετυλίγει την ιστορία του, δίνοντας έμφαση στη σχέση που αναπτύσσει ως αναγνώστης μαζί του (γιατί του αρέσει ή γιατί τον βρίσκει ενδιαφέροντα, αν τον εμπνέει, αν ταυτίζεται). β) Αφηγητής είναι ο ίδιος ο λογοτεχνικός χαρακτήρας ο οποίος λέει την ιστορία του σε πρώτο πρόσωπο. γ) Εναλλακτικά, η ψηφιακή ιστορία μπορεί να αναφέρεται στη σχέση ανάμεσα σε δύο χαρακτήρες, λ.χ. μια ιστορία αγάπης, μια ιστορία ανάμεσα σε δυο αδέρφια, δυο φίλους κ.λπ.

Βοηθητικές ιστοσελίδες:

[Τι είναι μια ψηφιακή ιστορία:](#)

<http://www.youtube.com/watch?v=dKZiXR5qUIQ>

[Οι ιδιότητες μιας καλής ψηφιακής ιστορίας:](#)

<http://www.youtube.com/watch?v=a1f-FXgJZM&feature=related>

Γ' Φάση: Μετά την ανάγνωση (2-3 διδακτικές ώρες)

Στη φάση αυτή η έμφαση δίδεται στη δημιουργικότητα των μαθητών και συγκεκριμένα στην επινόηση μυθοπλαστικών χαρακτήρων με ποικίλα μέσα:

✓ Αφήγημα με ήρωα ένα νέο του σήμερα. Ποιο θα ήταν το περιβάλλον που θα κινούνταν, ποια θα ήταν η καθημερινότητά του, οι ιδέες του, οι σχέσεις του με άλλα πρόσωπα. Η αφήγηση μπορεί να είναι πρωτοπρόσωπη ή όχι, να έχει τη μορφή ημερολογιακού ή επιστολικού αφηγήματος, εσωτερικού μονολόγου ή ακόμη και θεατρικού έργου. Ζητούμενο είναι εδώ να δειχθεί πώς οι σημερινοί νέοι είναι και αυτοί υποκείμενα σε εξέλιξη ή, όπως ειπώθηκε στην εισαγωγή, είναι οι *χαρακτήρες της δικής τους ιστορίας*.

✓ Οπτική αφήγηση (βίντεο) με έναν ήρωα. Θα μπορούσε να συνοδεύεται και από το σενάριο ή, αν δεν είναι δυνατόν να γυριστεί η ίδια η ταινία, το σενάριο μόνο του. Με ποια κινηματογραφικά μέσα θα αποδίδονταν οι πλευρές του χαρακτήρα;

✓ Ψηφιακή ιστορία (βλ. παραπάνω), φωτογραφία ή σειρά φωτογραφιών ενός συγκεκριμένου προσώπου σε διάφορες στιγμές. Για την υλοποίηση των δραστηριοτήτων αυτών προτείνεται το Πρόγραμμα Παρουσιάσεων.

✓ Δημιουργία φανταστικού προφίλ στο facebook. Οι μαθητές επινοούν ένα φανταστικό πρόσωπο και δημιουργούν το προφίλ του με τα μέσα της συγκεκριμένης πλατφόρμας (φράσεις, φωτογραφίες, τραγούδια, links κ.λπ.). Οι φανταστικοί χαρακτήρες των μαθητών επικοινωνούν μεταξύ τους για όσο χρόνο υπάρχει ενδιαφέρον και μετά καταργούνται.

✓ Έρευνα στον παγκόσμιο ιστό και επιλογή πορτρέτου ή γλυπτού (για παράδειγμα κάποια από τις αυτοπροσωπογραφίες του van Gogh ή ο [Σκεπτόμενος](#)

του Rodin³ ή η Κραυγή του Munch⁴). Συγγραφή δοκιμιακού κειμένου που να αναλύει και να ερμηνεύει τη συγκεκριμένη μορφή.

Αξιολόγηση των μαθητών

Με το πέρας της ενότητας επιδιώκουμε οι μαθητές να είναι σε θέση:

- ✓ Να διακρίνουν και να κατατάσσουν σε κατηγορίες τους λογοτεχνικούς χαρακτήρες ενός κειμένου.
- ✓ Να σχολιάζουν την εξέλιξή τους και τις σχέσεις που δημιουργούν μεταξύ τους.
- ✓ Να διακρίνουν τις αφηγηματικές τεχνικές με τις οποίες κατασκευάζονται οι χαρακτήρες.
- ✓ Να συσχετίζουν τους λογοτεχνικούς χαρακτήρες με όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία της αφήγησης.
- ✓ Να επινοούν νέους μυθοπλαστικούς χαρακτήρες και να τους τοποθετούν σε ιστορικά και κειμενικά συμφραζόμενα.

Βιβλιογραφία για τον εκπαιδευτικό

Αποστολίδου Βενετία (2012). «Η λογοτεχνία στα νέα περιβάλλοντα των ΤΠΕ: Κυβερνολογοτεχνία και e-books, ψηφιακές κοινότητες αναγνωστών, δημιουργική γραφή και αφήγηση στον ψηφιακό κόσμο». Στον κόμβο του ΚΕΙ⁵

Κουράκη Χρύσα (2008). *Αφήγηση και λογοτεχνικοί χαρακτήρες, Τα μυθοπλαστικά πρόσωπα στο πεζογραφικό έργο της Ζωρζ Σαρή (1969-1995)*. Αθήνα: Πατάκης.

Παπαντωνιάκης Γεώργιος & Κωτόπουλος Τριαντάφυλλος (2011). *Σκηνικό Χαρακτήρες Πλοκή, Διαβάζοντας ένα Λογοτεχνικό Κείμενο, Για παιδιά και νέους*, Αθήνα: Ίων.

³ http://translate.google.gr/translate?hl=el&langpair=en%7Cel&u=http://www.rodin-web.org/works/1880_thinker.htm

⁴ http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%97_%CE%9A%CF%81%CE%B1%CF%85%CE%B3%CE%AE

⁵ http://www.greeklanguage.gr/sites/default/files/digital_school/3.1.2_apostolidou.pdf

Ποιητικές φωνές

Δημιουργός: Αγάθη Γεωργιάδου
Προτεινόμενη διάρκεια: 12-14 διδακτικές ώρες

Εισαγωγή

Η διδακτική ενότητα «Ποιητικές φωνές» προτείνεται για το δεύτερο δίμηνο του σχολικού έτους και συνομιλεί με την ενότητα «Λογοτεχνικοί χαρακτήρες». Όπως και στην πεζογραφία, με τη συγκεκριμένη πρόταση οι μαθητές θα μελετήσουν στην ποίηση τις ποικίλες εναλλαγές των ποιητικών φωνών, μέσα από τις κειμενικές τους λειτουργίες, προσπαθώντας να ανασυγκροτήσουν τις ταυτότητες που υποβάλλονται.

Κι ενώ οι λογοτεχνικοί χαρακτήρες είναι πιο ευδιάκριτοι στην πεζογραφία, η σκιαγράφηση των «φωνών» στα ποιητικά κείμενα είναι δυσκολότερη. Οι χαρακτήρες αναδύονται στην ιστορία μέσα από τις πράξεις τους ή τα σχόλια και τις περιγραφές του συγγραφέα. Το ίδιο μπορεί να συμβαίνει και σε ένα ποίημα αφηγηματικό ή δραματικό. Στα λυρικά, όμως, ποιήματα, η φωνή του ποιητικού υποκειμένου, η ταυτότητά του, δεν είναι άμεσα ορατή. Ωστόσο, υπάρχει ένα πρόσωπο που βλέπει, αισθάνεται, σχολιάζει, σκέφτεται. Είτε μιλάει επίμονα με το «εγώ» ή με το «εσύ», είτε με το «εμείς» ή «εσείς», υποβάλλει την παρουσία μιας περσόνας, μιας πιθανόν επινοημένης μορφής που μένει να ανιχνευθεί.

Με την αναζήτηση αυτή οι μαθητές θα έχουν την ευκαιρία να γνωρίσουν τη χαμηλόφωνη, μελαγχολική ποίηση των νεορομαντικών και νεοσυμβολιστών ποιητών του μεσοπολέμου (γενιά του '20) στην οποία δεσπόζει το «εγώ» και το «εσύ». Επίσης, θα έρθουν σε επαφή με τον ιδιότυπο λυρισμό της γενιάς του 1930 όπου παρατηρείται μετάβαση από το «εγώ» στο συλλογικό «εμείς». Οι ποιητές, ενίοτε χρησιμοποιώντας μυθικά προσώπια, μιλούν σε πρώτο ή τρίτο πρόσωπο, κρύβοντας καλά την ταυτότητά τους. Άλλες φορές πάλι, απευθύνονται σε ένα άλλο πρόσωπο, ένα αόριστο «εσύ», προσδίδοντας στο ποίημα δραματικό λυρισμό.

Οι μαθητές της Β' Λυκείου, έχοντας ήδη διδαχθεί στην Α' Λυκείου την ενότητα «Παράδοση και Μοντερνισμός», θα είναι σε θέση να αναγνωρίζουν τα βασικά γνωρίσματα των ποιητικών ρευμάτων και θα έχουν μελετήσει χαρακτηριστικά ποιήματα κάθε ρεύματος. Με τη διδακτική ενότητα «Ποιητικές φωνές» θα εσιτάσουν κυρίως σε ποιήματα λυρικά και θα έχουν τη δυνατότητα να συζητήσουν για τον λυρισμό, όπως διαμορφώνεται στις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα και στις πρώτες του 20^{ου}. Όπως είναι γνωστό, ο λυρισμός ως όρος παραπέμπει στον «αρχαϊκό λυρισμό», στην αρχαία ποίηση που συνοδευόταν από τη *λύρα* και περιέγραφε συνήθως σε πρώτο πρόσωπο μια εικόνα ή μια κατάσταση⁶. Η λυρική ποίηση είναι ποίηση προσωπική, ποίηση συναισθημάτων,

⁶ Οι λέξεις *λυρικός* (ενν. ποιητής) και *λυρική* ποίηση πρωτοεμφανίζονται στην Αλεξανδρινή εποχή (1^{ος} ή 2^{ος} αι, π.Χ.) και χρησιμοποιούνται για τους ποιητές που συνόδευαν τα τραγούδια τους με τη *λύρα*.

τα οποία απελευθερώνει ο ποιητής. Όταν αντίθετα τα τιθασειεί, η ποίηση αποκτά τόνο πεζολογικό. Θα πρέπει βέβαια να επισημάνουμε ότι πολλά ποιήματα που περιέχουν πεζολογικά στοιχεία και έχουν αφηγηματικό ρυθμό δεν αποκλείεται να περιέχουν και λυρισμό. Στόχος είναι οι μαθητές να ανακαλύπτουν τα λυρικά στοιχεία που εμπεριέχονται στο ποίημα και να εντοπίζουν τις διαφορές μεταξύ ενός αφηγηματικού και ενός λυρικού ποιήματος.

Επειδή τα ανθολογημένα ποιητικά κείμενα της Β' Λυκείου εστιάζουν στο λυρισμό του μεσοπολέμου, για να μπορέσουν οι μαθητές να παρακολουθήσουν διαχρονικά την εξέλιξη του νεοελληνικού λυρισμού από τον Σολωμό στον Ελύτη μέχρι τον φθίνοντα μεταπολεμικό λυρισμό μπορούν να αξιοποιούν κείμενα και από τα άλλα δύο τεύχη των Κ.Ν.Λ. αλλά και από άλλες πηγές, όπως το *Ανθολόγιο της Νεότερης Ευρωπαϊκής Λογοτεχνίας* και το *Ανθολόγιο της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Θεωρητικής Κατεύθυνσης*. Με αυτή τη διαχρονική εποπτεία οι μαθητές θα παρατηρήσουν τις μεταβολές των ποιητικών φωνών και θα αισθανθούν την ευαισθησία, τη συγκινησιακή φόρτιση και την εικονοποιητική δύναμη των λυρικών ποιητών, εμβαθύνοντας στο λυρισμό του «εγώ» και του «εμείς».

Σκοποθεσία

Με τη διδασκαλία του σεναρίου επιδιώκουμε οι μαθητές και οι μαθήτριες:

- ✓ Να κατανοήσουν οι μαθητές την έννοια του λυρισμού και να εντοπίζουν τα βασικά γνωρίσματα ενός λυρικού ποιήματος.
- ✓ Να αναζητήσουν τις ποικίλες φωνές μέσα στα ποιήματα και να διερευνήσουν τις ταυτότητες και τις διαθέσεις που εκφράζουν.
- ✓ Να μελετήσουν τη λειτουργία των ρηματικών προσώπων στα ποιητικά κείμενα και να ανιχνεύουν τις ψυχικές καταστάσεις που αποτυπώνουν.
- ✓ Να κατανοήσουν τη χρήση των ποιητικών προσωπείων.
- ✓ Να παρακολουθήσουν το πέρασμα από το μοναχικό «εγώ» της γενιάς του '20 στο συλλογικό «εμείς» της γενιάς του '30 και στο φθίνοντα λυρισμό της μεταπολεμικής γενιάς και να συσχετίσουν τις μεταβολές της ταυτότητας με το χώρο και το χρόνο.

Δεξιότητες

Με την ολοκλήρωση της διδασκαλία του σεναρίου επιδιώκουμε οι μαθητές και οι μαθήτριες να είναι σε θέση:

- ✓ Να είναι σε θέση οι μαθητές να διακρίνουν ένα λυρικό από ένα αφηγηματικό ποίημα.
- ✓ Να αναγνωρίζουν τα κυριότερα χαρακτηριστικά ενός λυρικού ποιήματος και τα γενικότερα μοτίβα του λυρισμού (τη μουσικότητα, τις εσωτερικές αναζητήσεις, τις τάσεις φυγής, τη στροφή προς τα πράγματα, την εκφραστική ανανέωση και την ειλικρίνεια του βιώματος, τη συλλογική αφύπνιση, τη σχέση του μυθικού προσωπείου και της ποιητικής ταυτότητας κ.ά.).
- ✓ Να συγκρίνουν δύο ή περισσότερα ποιήματα ως προς το λυρισμό τους και να τα κατατάσσουν ως προς το βαθμό λυρικότητάς τους.

- ✓ Να μετατρέπουν τα ρηματικά πρόσωπα στα ποιήματα (από το «εγώ» στο «εσύ» ή «εμείς» και αντίστροφα) και να παρακολουθούν τις μεταβολές της ταυτότητας. Στο σημείο αυτό θα μπορούσε ενδεχομένως να συζητηθεί αν το «εγώ» ταυτίζεται απολύτως με το ατομικό, αν το συλλογικό εμπεριέχει και το ατομικό κ.λπ.
- ✓ Να αναγνωρίζουν τα ποιητικά προσωπεία και να τα ερμηνεύουν.
- ✓ Να δοκιμάζουν την εναλλαγή «φωνών» και «προσωπειών» για να εκφράζονται οι ίδιοι σε ποιητικά ή πεζά κείμενα.

Περιεχόμενο (ενδεικτικά και με επιλογή από τον διδάσκοντα)

Κ.Ν.Α. Α' Λυκείου:

Ιωάννης Βηλαράς, «Σαν πεταλούδα στη φωτιά...»
 Ανδρέας Κάλβος, «Ο Φιλόπατρις»
 Διονύσιος Σολωμός, «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι», Σχεδιασμά Α'
 Κωστής Παλαμάς, «Το πανηγύρι στα σπάρτα»
 Κ.Π. Καβάφης, «Η σατραπεία», «Απολείπειν ο θεός Αντώνιον»
 Κωνσταντίνος Χατζόπουλος, «Ηρθες»
 Λάμπρος Πορφύρας, «Το θέατρο»
 Άγγελος Σικελιανός, «Πνευματικό εμβατήριο», «Ιερά οδός»
 Κώστας Βάρναλης, «Το πέρασμά σου»
 Φραγκίσκος Πετράρχης, «Σονέτο»

Κ.Ν.Α. Β' Λυκείου:

Απόστολος Μελαχρινός, «Πάλι βρέχει»
 Ρώμος Φιλόρα, «Madona Mía»
 Ναπολέων Λαπαθιώτης, «Νυχτερινό»
 Κ. Καρυωτάκης, [Είμαστε κάτι...]
 Τέλλος Άγρας, «Αμάξι στη βροχή»
 Μαρία Πολυδούρη, «Κοντά σου»
 Γιώργος Σεφέρης «Ο Βασιλιάς της Ασίνης», «Τελευταίος Σταθμός»
 Ανδρέας Εμπειρικός, «Τρία αποσπάσματα», «Ηχώ»
 Γ.Φ. Βαφόπουλος, «Η ελεγεία των αδελφών»
 Γιώργος Σαραντάρης, «Δεν είμαστε ποιητές σημαίνει...»
 Γιάννης Ρίτσος, «Ανυπότακτη πολιτεία»
 Μελισσάνθη, «Στη νύχτα που έρχεται»
 Οδυσσέας Ελύτης, [Στα χτήματα βαδίσσαμε όλη μέρα...]
 Νικηφόρος Βρεττάκος, «Της Σπάρτης οι πορτοκαλιές», «Ο Κορδαλλός του πρωινού»

Κ.Ν.Α. Γ' Λυκείου:

Κώστας Μόντης, «Νύχτες»
 Μίλτος Σαχτούρης, «Ο στρατιώτης ποιητής»
 Νίκος-Αλέξης Ασλάνογλου, «Το βράδυ»

Μαρία Λαϊνά, «Δ' Θριαμβικό»
Πωλ Ελυάρ, «Από τα εφτά ποιήματα της αγάπης στον πόλεμο»
Φεντερίκο Γκαρθία Λόρκα, «Θρήνος για τον Ιγνάθιο Σάντιεθ Μεχίας»

Άλλα προτεινόμενα κείμενα (που μπορούν να τα αναζητήσουν οι εκπαιδευτικοί στο Σπουδαστήριο [Νέου Ελληνισμού](#)⁷, στο [Ψηφιακό Σχολείο](#)⁸ και στην [Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα](#)⁹):

Παλαμάς, «Αγνάντια το παράθυρο»
Σικελιανός, «Γυρισμός», *Αλαφροϊσκιωτος*
Καβάφης, «Φωνές», «Μακρυνά», «Για να 'ρθουν», «Θυμήσου, Σώμα», «Γκριζα», «Επέστρεφε», «Κεριά»
Κώστας Καρυωτάκης, «Σαν δέσμη από τριαντάφυλλα»
Μαρία Πολυδούρη, «Μόνο γιατί μ' αγάπησες»
Τέλλος Άγρας, «Ποίημα Ερωτικό»
Οδυσσέας Ελύτης, «Ο Έρωτας. το Αρχιπέλαγος» (*Προσανατολισμοί*), «Μικρή Πράσινη Θάλασσα»,
Ανδρέας Εμπειρίκος, «Ο Κορυδαλλός»
Μανόλης Αναγνωστάκης, «[Δρόμοι παλιοί](#)¹⁰»

Μέθοδος

Α' φάση: Πριν από την ανάγνωση (ενδεικτικός χρόνος: 2-4 διδακτικές ώρες)

Η πρόταση που παρουσιάζεται είναι ενδεικτική. Οι εκπαιδευτικοί μπορεί να επιλέξουν τη δική τους διδακτική πορεία για να υλοποιήσουν τους στόχους της ενότητας. Η εισαγωγή στο θέμα μπορεί να γίνει βιωματικά: οι μαθητές θα μπορούσαν να ακούσουν και να διαβάσουν ένα σύγχρονο τραγούδι (που αφορά τα δικά τους ακούσματα, τις δικές τους μουσικές επιλογές, τη δική τους αισθητική) και να «παίζουν» με τις φωνές, τα ρηματικά πρόσωπα, το/τα πρόσωπο/α που «μιλούν»/«τραγουδούν». Οι ερωτήσεις-απαντήσεις που θα προέκυπταν από τη συζήτηση αυτή θα βοηθούσαν τους μαθητές να περάσουν στην επόμενη φάση.

Εναλλακτικά, μπορεί να γίνει με την ανάγνωση ή ακρόαση ενός καθαρά αφηγηματικού ποιήματος λ.χ. του ποιήματος του Καβάφη, «Ηγεμών εκ δυτικής Λιβύης». Ακολούθως, οι μαθητές μπορούν να ερωτηθούν σχετικά με την ποιητική αφήγηση:

- ✓ Ποιος αφηγείται;
- ✓ Σε ποιο πρόσωπο γίνεται η ποιητική αφήγηση;
- ✓ Σε ποιο χώρο και χρόνο εξελίσσεται;
- ✓ Ποιο είναι το θέμα και ο προβληματισμός που κατατίθεται;

⁷ <http://www.snhell.gr/>

⁸ <http://digitalschool.minedu.gov.gr/>

⁹ <http://www.greek-language.gr/greekLang/literature/anthologies/scanned/index.html>

¹⁰ <http://www.youtube.com/watch?v=F-votltL01o&feature=related>

Στη συνέχεια γίνεται ανάγνωση ή η ακρόαση του μελοποιημένου ποιήματος του Κωστή Παλαμά «[Ρόδου μοσκοβόλημα](#)¹¹»:

*Εφέτος άγρια μ' έδειρεν η βαρχειμωνιά
που μ' έπιασε χωρίς φωτιά και μ' ηύρε χωρίς νιάτα,
κι ώρα την ώρα πρόσμενα να σωριαστώ βαριά
στη χιονισμένη στράτα.*

*Μα χτες καθώς με θάρρεψε το γέλιο του Μαρτιού
και τράβηξα να ξαναβρώ τ' αρχαία τα μονοπάτια,
στο πρώτο μοσκοβόλημα ενός ρόδου μακρινού
μού δάκρυσαν τα μάτια.
(Άπαντα, Ε', Μπίρης χ.χ.)*

Οι μαθητές καλούνται στη συνέχεια να συγκρίνουν το ποίημα αυτό με του Καβάφη ως προς το ποιητικό υποκείμενο, το περιεχόμενο και το ύφος και να επισημάνουν κάποιες διαφορές. Με το ερώτημα αυτό επιδιώκεται οι μαθητές να εντοπίσουν τον έντονο συναισθηματισμό και την έλλειψη ρητορείας στο ποίημα του Παλαμά, τον απλό ποιητικό λόγο από άποψη ύφους και λεξιλογίου, την περιορισμένη θεματική και τη μουσικότητα που αναδεικνύεται στη μελοποίηση με τη συνοδεία του πιάνου, σε αντίθεση με το ρητορισμό, τη δράση, την πλοκή, τον διδακτισμό του καβαφικού ποιήματος, αλλά και τη χρήση ιστορικού σκηνικού για το σχολιασμό μιας πιθανόν διαχρονικής ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Στόχος μας δεν είναι οι μαθητές να καταλήξουν σε μια μηχανική σχηματοποίηση του τύπου Παλαμάς-λυρισμός vs Καβάφης-πεζολογική ποίηση, αλλά να κατανοήσουν τη διαφορετική αισθητική αντίληψη που υιοθετεί κάθε ποιητής, καθώς και τις διαφορετικές εκδοχές της λυρικής ποιήσεως.

Ο εκπαιδευτικός καλό θα ήταν να έχει υπόψη του κατά τη συνεξέταση των ποιημάτων τις κυριότερες διαφορές μεταξύ ενός αφηγηματικού/πεζολογικού ποιήματος και ενός λυρικού ποιήματος, τις οποίες μπορεί να συνδιαμορφώσει με τους μαθητές στο τέλος της Β' φάσης.

¹¹ <http://www.youtube.com/watch?v=hSJWdKa1IiU>

Ενδεικτικά:

Αφηγηματικό/Πεζολογικό ποίημα	Λυρικό ποίημα
Περιέχει εκτενή συνήθως ποιητική αφήγηση	Είναι συνήθως σύντομο και μικρό
Εκφέρεται συνήθως σε τρίτο πρόσωπο	Εκφέρεται συνήθως σε πρώτο πρόσωπο
Εστιάζει σε συγκεκριμένο θέμα	Χαρακτηρίζεται από εννοιολογική ρευστότητα και περιορισμένη θεματολογία
Έχει κάποια δράση και πλοκή	Εκφράζει κυρίως μοναχική περισυλλογή
Έχει συνήθως δραματική μορφή	Καταγράφει κυρίως μια υποκειμενική διάθεση ή μια συναισθηματική κατάσταση
Αναφέρεται σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο	Αναδεικνύει το ξεχωριστό, το στιγμιαίο και το αόριστο
Βασικά γνωρίσματα του είναι η συνειρμική γραφή, η σαφήνεια των συναισθημάτων, η συνοχή, η αφηγηματικότητα	Γνωρίσματα του η ένταση, η μουσικότητα και η ποιητική συγκίνηση που πηγάζει από μια υπαινικτική και υποβλητική διαδοχή λέξεων και εικόνων
Ο ρυθμικός πεζολογικός τόνος	Ο χαμηλόφωνος εξομολογητικός τόνος

Ως άσκηση για το σπίτι οι μαθητές μπορούν να μελετήσουν ένα άλλο ποίημα του Παλαμά από τις *Εκατό φωνές (Η Ασάλευτη Ζωή)*, στο οποίο τους ζητάμε να παρατηρήσουν και να σχολιάσουν τη διαφορά στο πρόσωπο της ποιητικής αφήγησης (δηλαδή τη μετατόπιση από το γ' ενικό πρόσωπο στο α' πληθυντικό) και να σκεφτούν την ερώτηση: «Ποιοι υπονοούνται πίσω από το α' πληθυντικό «αράζουμε», «πάμε»;

Οι απαντήσεις τους θα λειτουργήσουν ως αφορμή για τη Β' φάση, την κυρίως αναγνωστική:

Κωστής Παλαμάς, *Εκατό φωνές*
Πάει το ταξίδι, φτάσαμε. Τ' ωραίο νησάκι νά το!
Διπλά ακρογιάλια. Τ' ανοιχτό, φως όλο, το χιονάτο,
με τα γραμμένα ερείπια και με τα μαυροπούλια·
και τ' άλλο. Ω δάση από μυρτιές, ω κήποι από ζουμπούλια,
και κάτω από της νεραντζιάς της φουντωτής τα κλώνια,
ω ίσκιοι! οι έρωτες μιλούνε, αντιμιλούν τ' αηδόνια.
με! Να Εδώ! μας λέει, τ' άλλο ακρογιάλι. Το έν' ακρογιάλι
Βαρκούλα, πού θ' αράζουμε; Βαρκάρη, πού θα πάμε;
Η Ασάλευτη Ζωή

Β' Φάση: Κυρίως ανάγνωση (περίπου 8-10 διδακτικές ώρες)

Δίνονται στους μαθητές επιλεγμένα ποιήματα από τα τρία τεύχη ΚΝΑ στα οποία γίνεται προσπάθεια να εκπροσωπούνται ποικίλες ποιητικές φωνές και στο πρώτο δίωρο τους ζητείται να τα κατατάξουν σε ομάδες με βάση το δεσπόζον ποιητικό πρόσωπο. Έτσι διαμορφώνονται οι ομάδες: α. του «εγώ», β. του «εσύ» και γ. του «εμείς».

Ενδεικτικά:

Η ομάδα του «εγώ»:

Ιωάννης Βηλαράς, «Σαν πεταλούδα στη φωτιά...»

Κ.Π. Καβάφης, «Για να 'ρθουν»,

Ναπολέων Λαπαθιώτης, «Νυχτερινό»

Μανόλης Αναγνωστάκης, «Δρόμοι παλιοί»

Η ομάδα του «εσύ»:

Κωνσταντίνος Χατζόπουλος, «Ηρθες»

Απόστολος Μελαχρινός, «Πάλι βρέχει»

Ρώμος Φιλύρας, «Madona Mía»

Κώστας Μόντης, «Νύχτες»

Η ομάδα του «εμείς»:

Άγγελος Σικελιανός, «Πνευματικό εμβατήριο»

Κ. Καρυωτάκης, [Είμαστε κάτι...]

Γιώργος Σεφέρης «Ο Βασιλιάς της Ασίνης»

Γιώργος Σαραντάρης, «Δεν είμαστε ποιητές σημαίνει...»

Στον υπόλοιπο χρόνο οι μαθητές αναλαμβάνουν να μελετήσουν στις ομάδες τους τα ποιήματά τους απαντώντας, προφορικά ή γραπτά, στις εξής ενδεικτικές ερωτήσεις:

- ✓ Ποιος «μιλάει» στο ποίημα και σε ποιον/ποιους απευθύνεται;
- ✓ Πώς σκέφτεται ή πώς νιώθει; Τι είδους άτομο φαίνεται να είναι;
- ✓ Ποιο είναι το θέμα του;
- ✓ Σε ποια ψυχική διάθεση βρίσκεται το ποιητικό υποκείμενο και πώς τον βοηθάει το ρηματικό πρόσωπο που επιλέγει να την εκφράσει;
- ✓ Έχουν κοινά χαρακτηριστικά τα ποιήματα που διαβάσατε; Σε τι διαφέρουν μεταξύ τους;
- ✓ Έχει σημασία η εποχή στην οποία γράφεται το ποίημα για την επιλογή της «φωνής»;
- ✓ Σε κάθε εποχή η φωνή αυτή «ακούγεται» διαφορετικά από τους αναγνώστες. Πώς «ακούγεται» σε εσάς σήμερα;
- ✓ Ποιος είναι ο χώρος και το σκηνικό που στήνεται στο ποίημα;
- ✓ Ποιος ο ρόλος του χώρου στη διαμόρφωση της εσωτερικής διάθεσης του ποιητικού υποκειμένου;
- ✓ Σε ποια ποιήματα ο ποιητής μιλάει με κάποιο προσωπείο και γιατί κατά την άποψή σας;
- ✓ Σε ποια λογοτεχνικά ρεύματα μπορούν να ενταχθούν τα ποιήματα της ομάδας σας;

Στα τρία επόμενα δίωρα κάθε ομάδα παρουσιάζει την εργασία της: αναφέρεται σε γενικά χαρακτηριστικά όλων των ποιημάτων που μελέτησε αλλά μπορεί να επιλέξει να παρουσιάσει ένα-δύο ποιήματα πιο αναλυτικά. Το/ τα ποιήματα που θα παρουσιάσουν τα διαβάζουν με επιτολισμένη ανάγνωση έτσι ώστε να αναδειχθούν οι ποιητικές φωνές.

Το τέταρτο δίωρο διατίθεται για τη σύνθεση στην ολομέλεια των βασιικών γνωρισμάτων των λυρικών ποιημάτων και των διαφορών τους με τα αφηγηματικά. Μερικά θέματα που θα μπορούσαν επίσης να διερευνηθούν και να συζητηθούν στην ολομέλεια είναι αν τα λυρικά ποιήματα έχουν όλα έμμετρο στίχο και ομοιοκαταληξία, αν ανήκουν στην παραδοσιακή ή και τη μοντέρνα ποίηση, ποιο είναι το συνηθέστερο ρηματικό πρόσωπο το οποίο αξιοποιούν, ποια τα αγαπημένα θέματα των λυρικών ποιητών κ.ά.

Γ' Φάση: Μετά την ανάγνωση (2 διδακτικές ώρες)

Οι μαθητές εργάζονται ατομικά ή ομαδικά σε ποικίλες δραστηριότητες:

- ✓ Αναζητούν ένα έργο τέχνης (τραγούδι, πίνακα ζωγραφικής, κινηματογραφική ταινία) το οποίο να θεωρούν ιδιαιτέρως «λυρικό», το παρουσιάζουν και το συνδέουν με ποιήματα της ομάδας τους ή με ένα ποίημα της αρεσκείας τους (αν εργάζονται ατομικά). Αναφέρονται ιδιαίτερα στον τρόπο με τον οποίο συνομιλούν τα έργα.
- ✓ Προσπαθούν να μελοποιήσουν ή να εικονοποιήσουν ένα ποίημα.
- ✓ Γράφουν ένα δικό τους με παρόμοιο θέμα, αλλάζοντας το ρηματικό πρόσωπο κ.ά.

Αξιολόγηση

Οι μαθητές αξιολογούνται από τη συμμετοχή τους στην ομάδα και στις ομαδικές εργασίες. Ατομικά, κατά την παραγωγή γραπτού λόγου, αξιολογούνται από την ικανότητά τους:

- ✓ να διακρίνουν σε ένα ποίημα τα λυρικά του στοιχεία
- ✓ να περιγράφουν όσα συγκροτούν την ταυτότητα μιας ποιητικής φωνής: τα συναισθήματα, τις διαθέσεις, τους στοχασμούς της και να αναζητούν το πολιτισμικό πλαίσιο (εποχή, λογοτεχνικό κίνημα) μέσα στο οποίο αυτή εντάσσεται
- ✓ να παράγουν ένα δικό τους ποιητικό κείμενο μεταβάλλοντας το ρηματικό πρόσωπο

Βιβλιογραφία

Abrams, M.H. (2005). *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων. Θεωρία, Ιστορία, Κριτική Λογοτεχνίας*, μτφρ. Γ. Δεληβοριά, Σ. Χατζηιωαννίδου. Αθήνα: Πατάκης, 218-220.

Αναγνωστάκης, Μανόλης (1990). *Η χαμηλή φωνή*. Αθήνα: Νεφέλη.

Αράγης, Γιώργος (2006). *Η μεταβατική περίοδος της Ελλαδικής ποίησης. Η σταδιακή της εξέλιξη από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους έως το 1930*. Αθήνα: Σοκόλης.

Έλιοτ, Τ. Σ. (1982). «Οι τρεις φωνές της ποίησης», *Επτά δοκίμια για την ποίηση*, μτφρ. Μ. Λαϊνά. Αθήνα: Γράμματα.

Τζιόβας, Δημήτρης (2005). *Από τον Λυρισμό στον Μοντερνισμό*. Αθήνα: Νεφέλη.

Ιστοσελίδες

[Εισαγωγικά για τη Λυρική Ποίηση](#)¹²

[Αρχαϊκή Λυρική Ποίηση](#)¹³ (από τον Κόμβο για την υποστήριξη των διδασκόντων την ελληνική γλώσσα)

[Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού](http://www.snhell.gr/): <http://www.snhell.gr/>

[Ανθολογίες Νεοελληνικής Ποίησης](#)¹⁴ (από τον Κόμβο για την υποστήριξη των διδασκόντων την ελληνική γλώσσα)

¹² http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/education/lyric/support/grammatologika/02.html

¹³

<http://www.komvos.edu.gr/arxaia/lyrikh/lyrikh.htm>

¹⁴ <http://www.greek-language.gr/greekLang/literature/anthologies/scanned/index.html>

Κοινωνικές αναπαραστάσεις στη ρεαλιστική νεοελληνική πεζογραφία

Δημιουργοί: Βενετία Αποστολίδου & Νικολίνα Κουντουρά
Προτεινόμενη διάρκεια: 16 διδακτικές ώρες

Εισαγωγή

Η σχέση της λογοτεχνίας με την κοινωνική πραγματικότητα έχει απασχολήσει θεωρητικούς της λογοτεχνίας, φιλολόγους και λογοτέχνες. Μετά την έμφαση που δόθηκε, στις δύο προηγούμενες διδακτικές ενότητες, στους λογοτεχνικούς χαρακτήρες και στις ποιητικές φωνές, στην αναπαράσταση δηλαδή της ατομικής ζωής και στην έκφραση της υποκειμενικότητας, στην παρούσα ενότητα μετακινούμαστε στον άλλο πόλο της λογοτεχνικής δημιουργίας, την κοινωνία, χωρίς να ξεχνούμε ποτέ πως οι δύο αυτοί πόλοι, το άτομο και η κοινωνία, διαπλέκονται σε κάθε ένα λογοτεχνικό έργο. Στη συνειδητοποίηση αυτής της σχέσης αποσκοπούσε εξάλλου η διδακτική ενότητα της Γ' Γυμνασίου «Άτομο και κοινωνία». Η παρούσα ενότητα επιδιώκει να ενισχύσει τη συνειδητοποίηση αυτή και να εμβαθύνει σε ζητήματα λογοτεχνικής γραφής.

Το εύρος της διδακτικής ενότητας οριοθετείται από τα πεζά κείμενα που περιλαμβάνει το ανθολόγιο της Β' Λυκείου που αποτελεί και την αφετηρία μας. Τα *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* της Β' Λυκείου περιλαμβάνουν ηθογραφικά διηγήματα και κοινωνικά μυθιστορήματα από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα έως και τη γενιά του '30· πρόκειται για την περίοδο κατά την οποία αναπτύχθηκε ο ρεαλισμός στη νεοελληνική λογοτεχνία στις διάφορες μορφές του και επιχείρησε να αναπαραστήσει την κοινωνία του χωριού αρχικά και της πόλης αμέσως μετά. Να αναπαραστήσει κοινωνικές σχέσεις και συγκρούσεις, τρόπους ζωής και ατομικές συνειδήσεις που επηρεάζονται από κοινωνικούς παράγοντες. Μια άλλη ονομασία, περισσότερο γραμματολογική, γι αυτή την ενότητα θα ήταν «Από το ηθογραφικό διήγημα στο κοινωνικό μυθιστόρημα».

Η γνωριμία επομένως με αυτή την περίοδο της πεζογραφικής μας παράδοσης αποτελεί έναν βασικό στόχο της ενότητας, αλλά, κατά την πάγιά μας τακτική, ο γραμματολογικός σκοπός εμπλουτίζεται από την επιδίωξη να προβληματιστούν οι μαθητές γύρω από ένα γενικότερο θέμα το οποίο, στην περίπτωσή μας, είναι η αναπαράσταση της κοινωνίας στη λογοτεχνία, με τη βοήθεια των βασικών εννοιών του ρεαλισμού και του νατουραλισμού. Πρόκειται για δύο όρους που αντιστοιχούν σε σημαντικά λογοτεχνικά κινήματα και έτσι συνεχίζεται η γνωριμία των μαθητών με δύο ρεύματα της πεζογραφίας αυτή τη φορά. Για να δούμε όμως τις ποικίλες όψεις του ρεαλισμού και τους τρόπους με τους οποίους οι συγγραφείς αποτυπώνουν την κοινωνία ή κατασκευάζουν κοινωνικές πραγματικότητες, καλό είναι τα λογοτεχνικά κείμενα του ανθολογίου της Β' Λυκείου να πλαισιωθούν και από νεότερα πεζά κείμενα του ανθολογίου της Γ' Λυκείου ενώ προτείνονται και κάποια μυθιστορήματα της μετά το 1974 περιόδου μέχρι σήμερα. Διότι, ο σημαντικότερος ίσως σκοπός της ενότητας είναι να αντιληφθούν οι μαθητές ότι οι κοινωνικές εμπειρίες και οι κοινω-

νικές αλλαγές απασχολούν διαχρονικά τη λογοτεχνία και αποτελούν την πρώτη ύλη της. Συχνά μάλιστα είναι η λογοτεχνία εκείνη που αναδεικνύει κοινωνικά χαρακτηριστικά και ζητήματα ωριότερα από άλλους δημόσιους λόγους. Λ. χ. η πεζογραφία μας έχει από καιρό επισημάνει χαρακτηριστικά που θα μπορούσαν να θεωρηθούν αίτια της σημερινής οικονομικής και κοινωνικής κρίσης· με αυτό το κριτήριο (πέραν της ποιότητάς τους) επιλέχθηκαν κάποια από τα έργα που προτείνονται εκτός των ΚΝΑ.

Η παρούσα ενότητα θίγει λοιπόν καιρία φιλολογικά προβλήματα όπως ο χαρακτήρας της ηθογραφίας, τα όρια του ρεαλισμού, οι διαφορές διηγήματος - μυθιστορήματος, η αναπαράσταση και η κατασκευή της πραγματικότητας, η αλήθεια και η αληθοφάνεια της αφήγησης. Είναι προφανές ότι δε μπορούμε να φθάσουμε σε απαντήσεις αλλά έχει σημασία να προβληματισθούν οι μαθητές γύρω από αυτά, έτσι ώστε να ελέγχουν τη σχέση μιας λογοτεχνικής ιστορίας από την «αληθινή ιστορία» στην οποία υποτίθεται ότι βασίζεται και να διακρίνουν τα τεχνάσματα αληθοφάνειας. Ταυτόχρονα, οι μαθητές θα πρέπει να μάθουν να αξιοποιούν τη «γνώση» για την κοινωνία που δίνει η λογοτεχνία καθώς η μυθοπλασία τέμνεται με την κοινωνική πραγματικότητα και ο κοινωνικός και πολιτικός προβληματισμός μεταπλάθεται σε μύθο επιχειρώντας ανατομία και κριτική των κοινωνικών προβλημάτων. Μέσω της ενότητας αυτής, οι μαθητές καλούνται επίσης να συνειδητοποιήσουν πως τα κείμενα και οι κοινωνικές αναπαραστάσεις τους συλλαμβάνονται από το συγγραφέα και τον αναγνώστη πάντοτε υπό την επίδραση συγκεκριμένων αξιών και επιδιώξεων που είναι συνδεδεμένες με πολιτισμικά και ιδεολογικά συμφραζόμενα.

Οι μαθητές θα παρακολουθήσουν, μέσα από την πολυφωνία των λογοτεχνικών αφηγήσεων, τις βαθύτερες συνέπειες των κοινωνικών φαινομένων πάνω στη ζωή των ανθρώπων, τις διαφορετικές αντιδράσεις και δράσεις τους στο ίδιο ιστορικό και κοινωνικό περιβάλλον και θα αναπτύξουν έτσι την κριτική τους ικανότητα απέναντι στα ίδια τα κοινωνικά ζητήματα και στους τρόπους με τους οποίους μιλάμε γι αυτά. Ταυτόχρονα, καθώς θα συνειδητοποιήσουν ότι η ρεαλιστική αναπαράσταση είναι μια σύμβαση, θα ενδυναμωθεί η λογοτεχνική τους εγρήγορση και η αναγνωστική τους επάρκεια. Πάνω απ' όλα όμως, το στοιχείο της ενότητας είναι να νιώσουν τη βαθιά σχέση της ίδιας της λογοτεχνίας με την κοινωνία αλλά και τη σύνδεση της ανάγνωσης με τη ζωή.

Σκοποθεσία

Με τη διδασκαλία του σεναρίου επιδιώκουμε οι μαθητές και οι μαθήτριες:

- ✓ Να κατανοήσουν οι μαθητές πως η πεζογραφία αναφέρεται πάντα σε μια ορισμένη κοινωνία την οποία αναπαριστά, αντανακλά, νοσηματοδοτεί, διερμηνεύει, κρίνει, ανατέμνει, κατασκευάζει. Να μάθουν να χρησιμοποιούν τα παραπάνω ρήματα για να μιλούν για τη σχέση του αφηγηματικού κειμένου με μια κοινωνική πραγματικότητα που είναι δυνατόν να ερευνηθεί.
- ✓ Να κατανοήσουν πως η κοινωνία στο αφηγηματικό έργο αναπαρίσταται μέσα από τις επιδράσεις και τους καθορισμούς που ασκεί στα άτομα-ήρωες της αφήγησης.

- ✓ Να συνειδητοποιήσουν ότι οι αναπαραστάσεις της κοινωνίας σε κάθε έργο επηρεάζονται από τις πολιτικές, κοινωνικές και πολιτισμικές ιδέες και αξίες του συγγραφέα και της εποχής του.
- ✓ Να συνειδητοποιήσουν ότι οι αναγνώστες νοηματοδοτούν τις κοινωνικές αναπαραστάσεις των κειμένων με βάση τις δικές τους εμπειρίες και ιδέες.
- ✓ Να γνωρίσουν τα λογοτεχνικά κινήματα του ρεαλισμού και του νατουραλισμού.
- ✓ Να γνωρίσουν τα χαρακτηριστικά του ηθογραφικού διηγήματος και να παρακολουθήσουν τη μετάβαση της νεοελληνικής πεζογραφίας προς το κοινωνικό και το αστικό μυθιστόρημα.
- ✓ Να μάθουν να ερευνούν την «αλήθεια» ή την αληθοφάνεια των αναπαραστάσεων της κοινωνίας στην πεζογραφία.
- ✓ Να συνδέουν τις κοινωνικές αναπαραστάσεις της λογοτεχνίας με γενικότερες αντιλήψεις για την κοινωνία και με τα προβλήματα του παρόντος και της ζωής τους.

Δεξιότητες

Με την ολοκλήρωση της διδασκαλία του σεναρίου επιδιώκουμε οι μαθητές και οι μαθήτριες να είναι σε θέση:

- ✓ Να ερευνούν και να συνθέτουν οι μαθητές την εικόνα της κοινωνίας που εξάγεται από ένα διήγημα ή μυθιστόρημα: χρόνος, χώρος, ταξική σύνθεση, οικονομικές σχέσεις, κοινωνικές συλλογικότητες, ήθη και έθιμα, κοινωνικές αντιλήψεις των ηρώων.
- ✓ Να αναγνωρίζουν και να περιγράφουν τον τρόπο με τον οποίο ένας λογοτεχνικός ήρωας καθορίζει και καθορίζεται από το κοινωνικό του περιβάλλον.
- ✓ Να αναγνωρίζουν τις αφηγηματικές τεχνικές με τις οποίες συντίθεται η εικόνα της κοινωνίας μέσα στο έργο.
- ✓ Να διερευνούν το «λαογραφικό υπόστρωμα» του ηθογραφικού διηγήματος και να αναγνωρίζουν το ηθογραφικό στοιχείο και σε μεταγενέστερα έργα.
- ✓ Να αναγνωρίζουν τα τεχνάσματα αληθοφάνειας και να ελέγχουν, με βάση ιστορικές πηγές, την «αλήθεια» των κοινωνικών αναπαραστάσεων.
- ✓ Να τοποθετούνται κριτικά απέναντι στους τρόπους με τους οποίους ένα αφηγηματικό κείμενο θέτει τα κοινωνικά προβλήματα και τις λύσεις τις οποίες ρητά ή άρρητα «προτείνει».

Περιεχόμενο (ενδεικτικά και με επιλογή από τον διδάσκοντα)

ΚΝΑ Β' Λυκείου

Γ. Βιζυηνός, «Ποίος ήταν ο φονεύς του αδελφού μου», «Μοσιώβ Σελήμ»

Αλέξ. Παπαδιαμάντης, «Η φόνισσα», «Ο Αλιβάνιστος», «Το μοιρολόγι της φώκιας», «Πατέρα στο σπίτι»

Ι. Κονδυλάκης, «Ο Πατούχας»

Ανδρέας Καρκαβίτσας, «Τα τυφλοπόντικα», «Ναυάγια»

Κ. Χατζόπουλος, «Το σπίτι του δασκάλου»

Μιχ. Μητσάκης, «Η αρκούδα»
Κωνσταντίνος Θεοτόκης, «Η τιμή και το χρήμα», «Κατάδικος»
Δημοσθένης Βουτυράς, «Παραρλάμα»
Κοσμάς Πολίτης, «Στου Χατζηφράγκου»
Γιώργος Θεοτοκάς, «Αργώ»
Μ. Καραγάτσης, «Γιούγερμαν», «Το μπουρίνι»
Παντελής Πρεβελάκης, «Η κεφαλή της Μέδουσας»

ΚΝΙΓ' Λυκείου

Στρατής Τσίριας, «Αριάγνη»
Δημήτρης Χατζής, «Ο Σιούλας ο ταμπάκος»
Ανδρέας Φραγκιάς, «Άνθρωποι και σπίτια»
Αλέξανδρος Κοτζιάς, «Ο Εωσφόρος»
Νίκος Μπακόλας, «Μυθολογία»
Κώστας Ταχτσής, «Τα ρέστα»
Μένης Κουμανταρέας, «Παλιά και λησμονημένα»
Βασίλης Βασιλικός, «Το φύλλο»
Περικλής Σφυριδής, «Εμάς άραγε ποιος θα μας κοιτάξει;»
Δημήτρης Νόλλας, «Στο δρόμο για το Βούπερταλ»

Λογοτεχνία θεωρητικής κατεύθυνσης

Γ. Βιζυηνός, «Το αμάρτημα της μητρός μου»
Α. Παπαδιαμάντη, «Όνειρο στο Κύμα»

Άλλα προτεινόμενα κείμενα

Κώστας Ταχτσής, *Το τρίτο στεφάνι*, 1970
Μάρω Δούκα, *Εισ τον πάτο της εικόνας*, 1990
Πρόδρομος Μάρκογλου, *Καταδολίευση*, 2006.
Χρήστος Οικονόμου, *Κάτι θα γίνει θα δεις*, 2010
Πέτρος Μάρκαρης, *Περαίωση*, 2011
Χρήστος Χαρτοματσίδης, *Είναι κάπου αλλού η γιορτή*, 2011.

Μέθοδος

Α' φάση: Πριν από την ανάγνωση (2 ώρες)

- ✓ Ζητούμε από τους μαθητές να θυμηθούν και να παρουσιάσουν ένα κινηματογραφικό έργο που έχουν δει ή ένα μυθιστόρημα που έχουν διαβάσει το οποίο βασιζόταν σε μια «αληθινή ιστορία». (Π.χ. *Τιτανικός*, *Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ*). Ζητούμε να κάνουν παράλληλα μια μικρή έρευνα για την αληθινή ιστορία στην οποία βασίζεται και να επισημάνουν ομοιότητες και διαφορές.
- ✓ Σε ένα λεξικό λογοτεχνικών όρων αναζητούμε τα λήμματα «ρεαλισμός» «νατουραλισμός», «ηθογραφικό διήγημα», «κοινωνικό μυθιστόρημα». Κατασκευάζουμε έναν εννοιολογικό χάρτη.

Β' φάση: Ανάγνωση-Παρουσίαση (8-10 ώρες)

Όλη η τάξη διαβάζει ένα κοινό κείμενο, π.χ. του Κ. Θεοτόκη, «Κατάδικος». Οι μαθητές καλούνται να παρακολουθήσουν προσεκτικά την ανάγνωση και να σημειώσουν:

- ✓ το θέμα του κειμένου και το κεντρικό διακύβευμα,
- ✓ το χώρο και το χρόνο της ιστορίας,
- ✓ τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κοινωνικού περιβάλλοντος,
- ✓ τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ιδιαίτερου περιβάλλοντος των ηρώων.

Προσαρμόζουμε τον εννοιολογικό χάρτη που κατασκευάσαμε στην α' φάση στα δεδομένα του συγκεκριμένου κειμένου. Π.χ. δημιουργούμε ομόκεντρους κύκλους –άτομο, οικογένεια, κοινωνία–, στους οποίους καταγράφουμε στοιχεία που σκιαγραφούν τα χαρακτηριστικά αυτών των χώρων.

Στη συνέχεια, οι μαθητές, ατομικά ή σε ζεύγη, αναλαμβάνουν μία από τις παρακάτω εργασίες:

- ✓ Ερευνούν τα βιογραφικά στοιχεία και τις πολιτικές και κοινωνικές ιδέες του Κωνσταντίνου Θεοτόκη.
- ✓ Παρακολουθούν έναν ήρωα του έργου: Τον τρόπο με τον οποίο τα κοινωνικά προβλήματα και οι συνθήκες της ζωής επηρεάζουν τη συμπεριφορά, το χαρακτήρα, τη σχέση του με τους άλλους ήρωες.
- ✓ Ερευνούν το ιστορικό πλαίσιο και την κοινωνία των Επτανήσων: χωρισμός σε τάξεις, παρακμή της αριστοκρατίας και άνοδος της αστικής τάξης κ.ο.κ.

Παρουσιάζουν τα στοιχεία που βρήκαν και όλη η τάξη μαζί κάνει τη σύνθεση. Συζητά την εικόνα της κοινωνίας και πώς αυτή συνδέεται τόσο με την πραγματική κοινωνία των Επτανήσων όσο και με τις ιδέες του συγγραφέα. Στο τέλος αυτής της εργασίας πρέπει να έχει γίνει σαφές τόσο το κεντρικό θέμα/διακύβευμα του έργου, όσο και η σταθερή αλληλεπίδραση ατόμου-κοινωνίας. Στο επόμενο στάδιο της ανάγνωσης περισσότερων έργων, οι μαθητές καλούνται να αξιοποιήσουν την παραπάνω εργασία, να την εφαρμόσουν μόνοι τους και να την διευρύνουν.

Στη συνέχεια οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες και διαλέγουν ένα (αν είναι μυθιστόρημα ή εκτενές διήγημα) ή περισσότερα (αν είναι αποσπάσματα) λογοτεχνικά κείμενα. Η επιλογή των κειμένων μπορεί να γίνει τυχαία από τα προτεινόμενα ή η επιλογή μπορεί να γίνει κατά συγγραφέα, χρονική περίοδο ή θέμα (φτώχεια, καταπίεση γυναικών, έλλειψη δικαιωμάτων, οικονομικές αλλαγές και επιπτώσεις στους ήρωες, κ.λπ.).

Κάθε ομάδα θα ασχοληθεί με κάποιες από τις παρακάτω δραστηριότητες:

- ✓ Βιογραφικά στοιχεία και ιδεολογία του συγγραφέα. Μπορούν να δημιουργήσουν ένα χρονολόγιο με στήλες κατά το πρότυπο των εκδόσεων της NEB του Ερμή.

- ✓ Περιγράμματα των λογοτεχνικών χαρακτήρων με έμφαση στα κοινωνικά χαρακτηριστικά τους: ταξική προέλευση, επίδραση από ιστορικά και κοινωνικά γεγονότα, ιδέες και αντιλήψεις¹⁵.
- ✓ Ανίχνευση του ιστορικού και κοινωνικού πλαισίου του έργου με συλλογή πληροφοριών, εικόνων και άλλων πολιτισμικών στοιχείων της εποχής στην οποία αναφέρεται (μουσικής, τέχνης, μόδας κ.λπ.). Η παρουσίαση αυτής της έρευνας μπορεί να γίνει με power point. Τοποθέτηση των μαθητών σχετικά με την «αλήθεια» της εικόνας της κοινωνίας που δημιουργεί το κείμενο.
- ✓ Χαρακτηρισμός του έργου ως προς τις κατηγορίες ηθογραφικό, ρεαλιστικό, νατουραλιστικό.
- ✓ Ανίχνευση των αφηγηματικών τεχνικών με τις οποίες κτιζεται η εικόνα της κοινωνίας του κειμένου και εντοπισμός των τεχνασμάτων αληθοφάνειας.
- ✓ Συγγραφή δοκιμίου γύρω από τα κοινωνικά προβλήματα/διακυβεύματα που θίγει το έργο.
- ✓ Εναλλακτικά, οργάνωση debate γύρω από το κεντρικό πρόβλημα.
- ✓ Μεταφορά της ιστορίας σε άλλη εποχή, κουλτούρα ή κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον. Τι θα άλλαζε από την ιστορία και τι θα έμενε ίδιο;
- ✓ Όταν ολοκληρωθούν οι δραστηριότητες, οι ομάδες παρουσιάζουν τα βιβλία ή κείμενα που διάβασαν στην ολομέλεια της τάξης για να γίνουν οι συγκριτικές αναγνώσεις και συγκριτικές παρατηρήσεις. Όλη η τάξη μαζί τοποθετεί τα κείμενα που παρουσιάστηκαν σε μία σειρά στην εξέλιξη της νεοελληνικής πεζογραφίας από το ηθογραφικό διήγημα προς το κοινωνικό μυθιστόρημα.

Γ' φάση: Μετά την ανάγνωση (4 ώρες)

Στη φάση αυτή οι μαθητές, ατομικά ή σε ζεύγη, εκπονούν μία από τις παρακάτω εργασίες:

- ✓ Ερευνητική εργασία γύρω από ένα από τα κοινωνικά θέματα των κειμένων που έχουν επεξεργασθεί (φτώχεια, καταπίεση γυναικών, έλλειψη πολιτικών δικαιωμάτων, οικονομικές αλλαγές και συνέπειες για τα άτομα).
- ✓ Αναζήτηση σύγχρονων λογοτεχνικών έργων που να μιλούν για κοινωνικά προβλήματα της εποχής μας σε ιστοσελίδες εκδοτικών οίκων, βιβλιοθήκες και βιβλιοπωλεία. Δημιουργία σχετικού καταλόγου προς μελλοντική ανάγνωση.
- ✓ Αναζήτηση της κινηματογραφικής ή τηλεοπτικής μεταφοράς του έργου που μελέτησαν και εντοπισμός των διαφορών από το κείμενο. (Π.χ. *Το μόνον της ζωής του ταξείδιον* του Λάκη Παπαστάθη ή *Η τιμή της αγάπης* της Τώνιας Μαρκετάκη κ.ά.)
- ✓ Συγγραφή πρωτότυπου πεζού γύρω από κάποιο κοινωνικό πρόβλημα ή με αφορμή μια «αληθινή ιστορία».

¹⁵ Εννοείται εδώ η ομώνυμη τεχνική δραματοποίησης. Βλ. τον Οδηγό του εκπαιδευτικού για τη λογοτεχνία του Γυμνασίου στο ψηφιακό σχολείο.

Αξιολόγηση

Αξιολογούμε την ικανότητα του μαθητή:

- ✓ Να αναγνωρίζει και να περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο ένας λογοτεχνικός ήρωας καθορίζει και καθορίζεται από το κοινωνικό του περιβάλλον.
- ✓ Να περιγράφει την εικόνα της κοινωνίας που αναδύεται από μια λογοτεχνική αφήγηση.
- ✓ Να τοποθετείται ως προς την αληθοφάνεια της κοινωνικών αναπαραστάσεων των κειμένων.
- ✓ Να διακρίνει τα χαρακτηριστικά των ρεαλιστικών και νατουραλιστικών κειμένων.
- ✓ Να αναγνωρίζει στοιχεία της αφηγηματολογίας και να αιτιολογεί τη λειτουργική χρήση τους στο κείμενο (οπτική του αφηγητή, αφηγηματικός χρόνος, διάκριση μύθου/πλοκής).

Βιβλιογραφία

- Αποστολίδου, Βενετία (2000). «Λογοτεχνία και Ιδεολογία: το ζήτημα των αξιών κατά τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας», στο Αποστολίδου, Βενετία & Ελένη Χοντολίδου (επιμ.), *Λογοτεχνία και Εκπαίδευση*. Αθήνα: τυπωθήτω.
- Furst, L. & P. Skrine (1972). *Νατουραλισμός*, μτφρ. Λία Μεγάλου, Η Γλώσσα της κριτικής, Αθήνα: Ερμής.
- Μουλλάς, Πάνος (1980). «Το νεοελληνικό διήγημα και ο Γ. Μ. Βιζυηνός», στο Γ. Μ. Βυζυηνός, *Νεοελληνικά διηγήματα*, επιμ. Πάνος Μουλλάς. Αθήνα: Ερμής.
- Παρίσης, Ι. & Ν. Παρίσης (2007⁸). [Λεξικό λογοτεχνικών όρων](#)¹⁶. ΟΕΔΒ.
- Vitti, Mario (1991³). *Ιδεολογική λειτουργία της ελληνικής ηθογραφίας*. Αθήνα: Κέδρος.

16

<http://it.scribd.com/doc/33866698/%CE%9B%CE%B5%CE%BE%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%9B%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CE%8C%CF%81%CF%89%CE%BD-%CE%9B%CE%A5%CE%9A%CE%95%CE%99%CE%9F%CE%A5-%CE%9F%CE%95%CE%94%CE%92>